

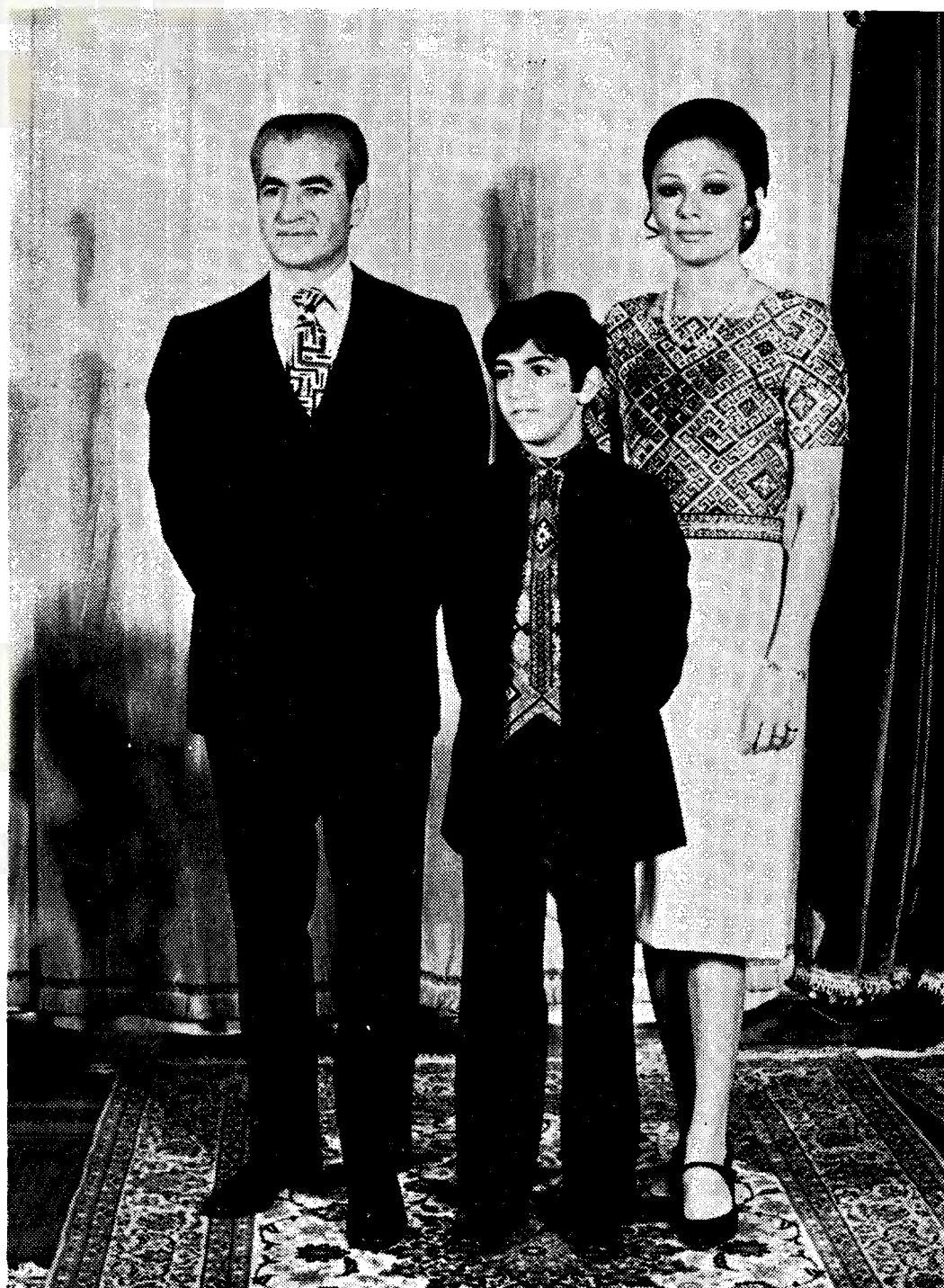

فرهنگستان ایران فرهنگستان زبان ایران

صادق کیا

حسین گل کلاب

انتشارات فرهنگستان زبان ایران

شماره ۱۹

از این دفتر ۳۰۰۰ نسخه در چاپخانه بهمن به شیوه افست به چاپ رسید .

مرداد ماه ۲۵۳۵ شاهنشاهی

بنیاد شاهنشاهی فرهنگستانهای ایران

فرهنگستان زبان ایران

فرهنگستان ایران فرهنگستان زبان ایران

حسین گل‌کباب صادق کیا

روزگار خجسته شاهنشاهی دودمان پهلوی بیگمان یکی از بهترین روزگاران زندگی ایرانیان است، زیرا که مردم ایران در این روزگار به رهبری شاهنشاهانی از گوهر پاک ایرانی، که از بن دل و جان برای پیشرفت و سربلندی آنان کوشیده‌اند و می‌کوشند به سوی آرمانهای والای خود گام برمی‌دارند، و امید به بازیافتن سرافرازیهای دیرین در دلهای آنان جان تازه گرفته است، و آن توانائی پدید آمده که عقب‌ماندگیهای گذشته را جبران نمایند و برای دست یافتن به والاترین تمدن آماده گردند، و بار دیگر سهم خود را در پیشرفت دانش و هنر و فن و صنعت در جهان ادا نمایند. هم در این روزگار است که هویت ملی بار دیگر نیرو و زندگی یافته و ارج فرهنگ ایرانی شناخته شده و برای گسترش و شناسائی بیشتر آن کوشش آغاز گردیده است.

باید پذیرفت که با همه نیکوها و برتریهای آشکار این روزگار فرخنده باشکوه، تاکنون برای شناخت آن کوشش شایسته‌ای انجام نگرفته بود. شاید این غفلت از آنجا بود که فعالیتهای فراوان فرصتی برای بررسی در این باره باقی نمیگذاشت، خوشبختانه در این سال فرخنده که آئین بزرگداشت پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی برگزار می‌شود بایستگی این بررسی و نیاز به آن احساس گردیده و در همه رشته‌ها و سازمانها آغاز شده است.

فرهنگستانهای ایران که خود زاده این روزگار فرخنده‌اند
و ارج و بایستگی فعالیت‌هایی را که در این پنجاه سال درباره
فرهنگ ایرانی انجام گرفته به خوبی درمی‌یابند کوشش
مینمایند که با فراجم‌آوردن سندها و مدرک‌ها و گزارش‌های
استوار حق آنچه را که در این باره به آنها مربوط است ادا
نمایند .

این دفتر نمودار بخشی از کوشش‌های فرهنگستان زبان
ایران در این مورد است ، و انتشار آن پرتو تازه‌ای برگوشه
بسیار کوچکی از این روزگار می‌افکند. امید است که دوستداران
فرهنگ ایران از آن بهره‌یاب گردند .

مهرداد پهلبد

وزیر فرهنگ و هنر و رئیس شورای اداری
و هماهنگی بنیاد شاهنشاهی فرهنگستانهای ایران

فهرست

۱	پیشگفتار
۳	گزارشی درباره فرهنگستان ایران
۳۹-۱۷	گزارشی درباره فرهنگستان زبان ایران
۲۱	پژوهشگاه واژه‌گزینی
۲۷	پژوهشگاه واژه‌های فارسی
۳۲	پژوهشگاه دستور و املاء فارسی
۳۴	پژوهشگاه زبانهای ایرانی باستان و میانه
۳۵	پژوهشگاه رابطه زبانهای ایرانی با زبانهای دیگر
۳۶	پژوهشگاه گویش شناسی
۳۸	کتابخانه
۳۹	پژوهشنامه
۳۹	آزمایشگاه آواشناسی

در این دفتر دو گزارش آورده شده است که هر دو در جشن "بنیاد گذاری فرهنگستان ایران و تجدید زندگی آن با عنوان فرهنگستان زبان ایران" که روز چهارشنبه بیست و نهم اردیبهشت ماه سال ۲۵۳۵ شاهنشاهی به مناسبت آئین ملی بزرگداشت پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی از طرف فرهنگستان زبان ایران بر پا گردید، خوانده شده است.

گزارش نخست درباره فرهنگستان ایران است که آقای حسین گل گلاب عضو پیوسته آن فرهنگستان و فرهنگستان زبان ایران نوشته اند.

گزارش دوم در باره هدف، وظیفه، سازمان و فعالیتهای فرهنگستان زبان ایران است که نگارنده فراهم آورده است.

پس از آن تاریخ دگرگونی هایی در سازمان فرهنگستان زبان ایران داده شد و پژوهشگاههای زیر بر آن افزوده گردید:

۱- پژوهشگاه اصطلاحات رسته ها و پیشه وران

۲- پژوهشگاه فارسی های عامیانه محلی

۳- پژوهشگاه نامهای خاص

همچنین برای بهره جوئی از رایانه که از آن نخست در پژوهشگاه واژه گزینی و سپس در پژوهشگاه واژه های فارسی بهره جوئی شده است، در پژوهشگاه ها و بخشهای دیگر فرهنگستان که امکان و آمادگی آن را داشته باشند بخشی به نام "بخش کاربری های رایانه" پایه گذاری شده است.

صادق کیا

رئیس فرهنگستان زبان ایران

گزارشی دربارهٔ
فرهنگستان ایران
حسین گل‌کباب

از نخستین روزهایی که مردم ایران با تمدن و فرهنگ باختری کم‌کم آشنا شدند و پرتوی از دانشهای جدید به این سرزمین تابید گروهی از روشن بینان بر آن شدند که آن دانشها را به زبان فارسی برگردانند و در دسترس همگان بگذارند. این پیشگامان که در مدرسه دارالفنون امیرکبیر دستیاران و معاونان معلمان اروپائی بودند کوشش می‌کردند برای واژه‌های علمی از کتابهای علمی قدیم که خود با مقدمات آنها آشنا بودند کلمه‌هایی برگزینند و در برابر لغت‌های بیگانه بگذارند ولی چون برای بسیاری از آنها در آن کتابها هم برابری یافت نمی‌شد ناچار بودند یا خود همان کلمه‌ها را به کار برند یا چیزهایی نو بسازند. در این نوسازی بدبختانه از واژه‌های فارسی که ترکیب کردن آنها برای ساختن اصطلاح‌ها بسیار آسانتر و روانتر است دور ماندند و شاید برخی از آنان زبان شیرین و روان فارسی را با آن گذشته درخشان شایسته ساختن واژه‌های علمی نمی‌دانستند و به آن با دیده بی‌مهری می‌نگریستند چنانکه هنوز هم این اندیشه کم و بیش در پیروان آنها بجا مانده است.

بیشتر کلمه‌هایی که از هزار سال پیش اندک اندک در زبان فارسی راه یافته در این دوران دراز از معنی اصلی دور افتاده و در معنی دیگری بکار

رفته است برای آنها هم فرهنگی یا قاموسی نوشته نشده که دسترسی به آن آسان باشد. ترکیب کردن واژه‌ها از این کلمه‌های تغییر معنی یافته با یکدیگر و ساختن اصطلاح‌های علمی که همه باید معنی دقیق داشته باشند دشواری‌هایی فراهم می‌ساخت. نویسندگان و ادیبان چون با آنها سروکار نداشتند نمی‌دانستند که ترکیب‌هایی مانند (میزان الضغط) و (مخفی التناسل عروقی) و (ذات وسط و طرفین) ساخته شده و در مدرسه‌ها آنها را به شاگردان می‌آموزند. پس از اسفند ۲۴۷۹ شاهنشاهی (۱۲۹۹ هجری شمسی) که بهمت رادمردی بزرگ دگرگونی‌های فکری در همه رشته‌های اجتماعی و سیاسی و میهنی پدید آمد به ساختن واژه‌های فنی و علمی با بهره‌گیری از ریشه‌های فارسی پرداختند و بر ساخته‌های آنان مانند (فشارسنج) و (نهانزا) هم خوش‌آهنگ‌تر و هم زیباتر و هم رساتر از بر ساخته‌های پیشین بود و با زبان مردم سازگاری بیشتر داشت.

در سال ۲۴۸۳ شاهنشاهی (۱۳۰۳ هجری شمسی) که می‌خواستند رگلمان‌های نظامی را ترجمه کنند وزارت جنگ از وزارت معارف خواست که انجمنی برای رسیدگی به واژه‌های مورد نیاز با همکاری صاحب منصبان صاحب نظر دعوت شود. این انجمن مرکب بود از هفت تن از افسران کارآزموده و چهارتن دیگر که هفته‌ای یک‌بار جلسه‌ای تشکیل میدادند و واژه‌هایی چون (هواپیما) و (فرودگاه) و (گردان) و (هنگ) برگزیدند که هم اکنون بکار می‌رود.

گروه‌های دیگری هم برای واژه‌های مورد نیاز رشته‌های علمی و فنی بکار پرداختند که بسیاری از کلمه‌های بیگانه را به فارسی برمی‌گرداندند و در نوشته‌ها و کتابهای خود بکار می‌بردند. در این گزینش‌ها کلمه‌های خارجی و فارسی

بسیار داشت چنانکه گاهی برای یک واژه بیگانه چند اصطلاح می‌ساختند و بجای آنکه کار را آسان‌تر کنند دشوارتر می‌کردند. در اداره‌های دولتی و مرکز قانونگذاری هم واژه‌سازی آغاز شد. در دارالمعلمین عالی هم که مرکز آموزش علوم جدید بود استادان و شاگردان بکار پرداختند و واژه‌هایی ساختند.

در سال ۲۴۹۳ شاهنشاهی (۱۳۱۳ هجری شمسی) مدرسه عالی طب از چندن از پزشکان نامی و دانشمندان رشته‌های وابسته دعوتی بعمل آورد که درباره واژه‌های طبی جدید نظر بدهند و انجمنی فراهم شد که نام (فرهنگستان طبی) (Académie de Medecine) را برای آن پیشنهاد کردند و مقرر شد که با آکادمی‌های اروپائی رابطه برقرار سازد و تنی چند را برای پژوهش بویژه به کشور فرانسه بفرستند. ماده‌های اساسی فرهنگستان طبی چنین بود: ترجمه کتابهای طبی، تهیه فرهنگ طبی، وضع لغات طبی، نشر گفتارهای طبی، اعطای جایزه به محققان رشته‌های وابسته.

انتشار خبر تشکیل فرهنگستان طبی گروه‌های دیگر را بیشتر برانگیخت و تندروییهای زیان‌آور آغاز شد. اعلیحضرت رضاشاه بزرگ که آشفتگی و پریشانی را در هیچ یک از کارهای کشوری و میهنی نمی‌پسندیدند به دولت وقت فرمان دادند چاره‌ای بیندیشد و پیشنهادی تقدیم دارد.

رئیس دولت که خود از طرفداران اصلاح زبان و از پیشگامان ساختن واژه‌های علمی بود و در کتابها و ترجمه‌های خود چند واژه را نیز بفارسی ساده برگردانده و بکار برده بود برای اجرای فرمان همایونی در نامه‌ای به وزارت معارف چنین نوشت:

" چون برای بعضی از علاقه‌مندان به زبان فارسی این فکر پیش آمده است که برای الفاظی که معادل فارسی ندارد لغاتی وضع کنند و این امر مورد توجه ذات مقدس اعلیحضرت شهرباری قرار گرفته است دستور داده می‌شود تا موقعی که تصمیم اساسی در این باره گرفته نشده از وضع و استعمال هر گونه لغت جدید یا تبدیل لغات معمول به فارسی جلوگیری شود، ۲۸ فروردین ۱۳۱۴."

در بیست و نهم اردیبهشت ۲۴۹۴ شاهنشاهی (۱۳۱۴ هجری شمسی) برای اجرای فرمان شاهنشاه تصویبنامه زیر از هیئت وزیران صادر شد .
" وزارت جلیله معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه - هیئت وزرا در جلسه ۲۹ اردیبهشت ۱۳۱۴ نظر به پیشنهاد وزارت جلیله معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه اساسنامه راجع به تشکیل انجمنی بنام فرهنگستان ایران را که در شانزده ماده تنظیم شده است با اصلاحات لازمه تصویب نمودند ."

این تصویبنامه در پنجم خرداد به وزارت معارف ابلاغ شد و نخستین جلسه رسمی روز شنبه دوازدهم خرداد در مدرسه عالی حقوق با حضور بیست و چهارتن از پیوستگان تشکیل یافت که شانزده تن آنان استادان زبان و ادب و سیاستمداران و دوتن از افسران و دوتن از پزشکان و چهارتن از استادان رشته‌های علمی مدارس عالی بودند .

ماده دوم اساسنامه فرهنگستان ایران دوازده وظیفه برای آن معین کرده است که عبارتند از :

- ۱ - رد و قبول اصطلاحات در زبان فارسی .
- ۲ - اختیار اصطلاحات در رشته‌های زندگانی با سعی در این که حتی -

الامکان فارسی باشد .

۳ - پیراستن زبان فارسی از الفاظ نامتناسب خارجی .

۴ - تهیه دستور زبان .

۵ - جمع آوری لغات پیشه‌وران .

۶ - جمع آوری اصطلاحات کتب قدیم .

۷ - جمع آوری ترانه‌ها .

۸ - شناساندن کتب قدیم .

۹ - هدایت افکار به حقیقت ادبیات و اختیار آنچه پسندیده است و رد

آنچه منحرف است .

۱۰ - تشویق شعرا و نویسندگان .

۱۱ - تشویق دانشمندان به تالیف و ترجمه کتب سودمند به فارسی .

۱۲ - مطالعه در اصلاح خط فارسی .

در سیزدهم مرداد ۲۴۹۴ شاهنشاهی (۱۳۱۴ هجری شمسی) نظامنامه

داخلی و در بیست و دوم دی ماه آئین نامه‌های انتخاب اعضاء و آئین نامه‌های

دیگر به تصویب رسید و رئیس دولت به ریاست فرهنگستان منصوب شد . جلسه

های عمومی فرهنگستان هر هفته روز دوشنبه ساعت ده صبح تشکیل می شد و تا

پایان سال ۲۴۹۴ شاهنشاهی (۱۳۱۴ هجری شمسی) یکصد و بیست واژه اداری و

بانکی و نیروی دریائی (غیر از نامه‌های جغرافیائی) پس از بررسی به تصویب

اعلیحضرت رضا شاه بزرگ رسید و دستور بکاربردن آنها داده شد .

واژه‌هایی که در هر جلسه بررسی شده بود در همان روز با امضای رئیس

فرهنگستان به دفتر مخصوص شاهنشاهی فرستاده می شد تا از شرف عرض بگذرد.

پاسخ‌نامه فرهنگستان یک یا دو روز بعد داده می‌شد و صورتی از واژه‌های تصویب شده را به دفتر ریاست وزراء می‌فرستادند تا دستور بکاربردن آنها به ادارات دولتی ابلاغ شود.

اعلیحضرت رضاشاه بزرگ پشتیبان توانای فرهنگستان و خواستار پیشرفت آن بودند و مراقبت داشتند در پیشگاهشان کسی واژه‌های رد شده را بر زبان نراند و لغت‌های تازه‌ساخته را بکار برند. دومین رئیس فرهنگستان روزی به هنگام یکی از شرفیابی‌ها که گفتگو درباره تغییر وضع تعلیمات دبیرستانی بود در ضمن عرایض خود چنین گفته بود "پروگرام مدارس متناسب با اوضاع فعلی جهان نیست". اعلیحضرت نظری با تعجب به او انداخته فرموده بودند "شما چرا؟" رئیس فرهنگستان متوجه شده بود که چند روز پیش بجای "پروگرام" برنامه و بجای "مدرسه" "آموزشگاه" را به عرض رسانده و مورد تصویب قرار گرفته است و باید آنها را بکار برده باشد.

فرهنگستان مخالفانی هم داشت ولی بیشتر آنان کسانی بودند که خود را شایسته‌تر می‌دانستند و به آن راه نیافته بودند. یکی از آنان از اروپا مقاله‌ای برای درج در مجله رسمی وزارت معارف فرستاده و کار فرهنگستان را بیهوده خوانده بود ولی مجله پیش از آنکه توزیع شود جمع‌آوری شد و مسئولان آن مورد سرزنش قرار گرفتند. هر چند این مخالفان چندی دم فرو بستند ولی پس از شهریور ۱۲۵۰ شاهنشاهی (۱۳۲۰ هجری شمسی) همان مقاله را چندین بار در روزنامه‌ها و مجله‌ها منتشر کردند و با آنکه فرهنگستان را بیهوده شمرده بودند کوشش کردند فرهنگستان تعطیل شده را دوباره با عضویت چهل تن به ریاست همان نویسنده مقاله دایر نمایند. در سال ۱۲۵۱۷ شاهنشاهی (۱۳۳۷

هجری شمسی) تصویب‌نامه‌ای هم در این باره از هیئت‌وزیران صادر شد. ولی بجائی نرسید.

در اردیبهشت ۲۴۹۷ شاهنشاهی (۱۳۱۷ هجری شمسی) رضاشاه بزرگ که از کندی کار فرهنگستان و رئیس آن ناراضی بودند مقرر فرمودند فرهنگستان منحل شود و در سازمان و اعضاء آن تجدید نظر بعمل آید و وزیر فرهنگ سرپرستی آن را داشته باشد. از بیست و چهار تن پیوستگان دوره اول شش تن را تغییر دادند و هیجده تن را دوباره برگزیدند. کمیسیونهای هفتگانه‌ای که برای اجرای دوازده‌بند ماده دوم اساسنامه دایر شده بود منحل گردید و هفت کمیسیون جدید با عنوانهای زیر انتخاب شد:

کمیسیون اصطلاحات اداری، کمیسیون اصطلاحات دادگستری، کمیسیون اصطلاحات علمی، کمیسیون نامهای جغرافیائی، کمیسیون تهیه فرهنگ زبان فارسی، کمیسیون راهنمایی، کمیسیون دستور.

غرض از این تغییرات آن بود که فرهنگستان باید به بررسی واژه‌های علمی و فنی بپردازد و فرهنگ واژه‌های فارسی و دستور زبان را فراهم سازد. در هریک از کمیسیونها چند تن از پیوستگان و چندتن از دانشمندان دیگر را شرکت دادند.

در مرداد ۲۴۹۷ شاهنشاهی (۱۳۱۷ هجری شمسی) وزیر فرهنگ تغییر کرد و وزیر فرهنگ جدید برای پیشرفت کار فرهنگستان چهل تن از استادان جوان را که بالاترین پایه‌های علمی را از دانشگاههای بزرگ جهان بدست آورده بودند و در دانشگاه تهران تدریس می‌کردند به عضویت چهارکمیسیون برگزید. جلسه‌های این کمیسیون‌ها هر شب در یکی از حجره‌های مدرسه عالی

سپهسالار برقرار بود و پیشنهادهای خود را برای بررسی به فرهنگستان می-فرستادند .

تا پایان سال ۲۴۹۹ شاهنشاهی (۱۳۱۹ هجری شمسی) نزدیک به یک هزار اصطلاح علمی و فنی و اداری به تصویب رسید و در کتابهای درسی و نوشته‌های اداری به کار رفت . فهرست واژه‌های پذیرفته شده با نامهای جغرافیائی تغییر یافته در پایان همان سال از طرف فرهنگستان به چاپ رسید و در دسترس همگان نهاده شد . پاره‌ای از واژه‌های نو که روز بروز شماره آنها بیشتر می‌شد موافق ذوق و سلیقه چندتن از پیوستگان تازه‌وارد نبود و کوشش می‌کردند که بندهای اول و دوم و سوم ماده دوم اساسنامه یعنی (رد و قبول اصطلاحات) و (اختیار اصطلاحات) و (پیراستن زبان فارسی از الفاظ نامتناسب خارجی) را مسکوت بگذارند و به کارهای دیگر پردازند و حتی پس از شهریور ۲۵۰۰ شاهنشاهی (۱۳۲۰ هجری شمسی) پیشنهاد کردند که در واژه‌های گذشته تجدید نظر شود .

این جلسه‌های تجدید نظر از سال ۲۵۰۰ شاهنشاهی (۱۳۲۰ هجری شمسی) تا ۲۵۱۲ شاهنشاهی (۱۳۳۲ هجری شمسی) گاه بگاه تشکیل می‌شد ولی باید یادآور شد که در طی دوازده سال با همه کوشش‌ها هرچه خواستند واژه‌های تصویب شده شش‌ساله نخست را براندازند و آنها را به صورت اول برگردانند کامیاب نشدند زیرا که بیشتر آن واژه‌ها به سبب زیبایی و رسائی در زبان مردم راه یافته و جای خود را باز کرده بود .

پس از درگذشت سومین رئیس فرهنگستان دیگر جلسه‌ها تشکیل نشد و فرهنگستان عملاً به حالت تعطیل درآمد . اگرچه فرهنگستان از سال ۲۵۰۰

شاهنشاهی از کوشش باز ایستاد ولی یادگاری بجا گذاشت که هیچگاه از میان نمی‌رود و آن گرایش همگان بسوی زبان ساده و شیرین فارسی و بهره‌گیری از توانائی آن در ساختن واژه‌های علمی و فنی است .

گروهی چنین می‌پندارند که برگزیدن واژه‌های نو و بکاربردن آنها در دانشهای نوزبان را تباه می‌کند و کوشش مردمی میهن‌دوست را که در این راه کمر بسته و بدین کار پرداخته‌اند زیان‌آور می‌شمارند و می‌گویند که این کار بیهوده رشته‌های پیوند زبان را با زبان پیشینیان می‌گسلد و هر چه تا کنون رشته شده است پنبه می‌کند . باید به آنها گفت که نارسائی‌های زبانی را که ریشه‌های استوار دارد باید از میان برد و آن را چنان استوار ساخت که توانائی بیان اندیشه‌های نور را داشته باشد . خرده‌گیران چنین می‌پندارند که چون نویسندگان گذشته و پیروان کنونی آنها این زبان را به آسانی و روانی بکار برده و اندیشه‌های خود را با آن بیان کرده‌اند دیگر نیازی به واژه‌های تازه نیست و باید همان واژه‌های بکاررفته را بازهم بکار برد و گامی از آن فراتر ننهاد تا سیل خروشان واژه‌های بیگانه بیشتر سرازیر شود و هر چه هست یکباره بشوید و با خود ببرد . آنان نمی‌دانند که پیشرفت برق‌آسای دانشهای نو چنان خیره‌کننده است که اگر هرچه زودتر بخود نیایند و چاره‌ای نیندیشند آب از سر گذشته است . واژه‌های بیگانه چون موجهای سهمگین سراسر زبان را فسرد خواهد گرفت و ریشه‌های آنرا روز بروز سست‌تر خواهد ساخت . پاره‌ای از این واژه‌های سنگین بیگانه به گوش آنان می‌رسد ولی بسیاری از آنها را نمی‌شنوند زیرا بکار آنان نمی‌خورد و مورد نیاز آنان نیست . چشمان خویش را بسته‌اند و تاخت و تاز واژه‌های بیگانه را کورکورانه می‌پسندند و بکار بردن آنها را روا می‌—

دانند و بر آن ایرادی نمی‌گیرند و گروهی را که به چاره‌جویی برخاسته‌اند سرزنش می‌کنند. اعتقاد آنان چنین است که باید واژه‌های نوساخته چنان باشد که همه مردم کوچه و بازار آن را بفهمند. مگر در زبان‌های پیشرفته جهان همه واژه‌های علمی و فنی را همه مردم می‌دانند و معنی آنها برای آنان روشن است؟

هر گروه در رشته و فن خود اصطلاح‌ها و واژه‌هایی بکار می‌برد که بیشتر آنها برای دیگران فهمیدنی نیست. کدام زبان است که واژه‌های علمی و فنی آن را مردم کوچه و بازار به آسانی می‌فهمند.

آیا واژه‌هایی که کودک خردسال بر زبان می‌آورد همان‌هایی است که کودک دبستانی بکار می‌برد؟ آیا شاگرد دبیرستانی همان واژه‌هایی را می‌داند که در دبستان فرا گرفته است؟ آیا برای دانشجوی دانشگاهی همان واژه‌های دبستانی کافیهست؟ آیا دانشمندی اندیشه‌مند می‌تواند اندیشه‌های علمی را با همان چند واژه علمی که در دانشگاه فرا گرفته در دسترس دیگران بگذارد؟ هر روز چیزی تازه می‌بیند و موضوعی تازه می‌یابد و باید برای آن واژه‌ای بیافریند و معنی آن را روشن سازد آنان که می‌خواهند از اندیشه‌های او آگاهی یابند ناچارند آن را به یاد بسپارند تا به موضوع آشنا شوند و بتوانند دیگران را نیز از آن بهره‌مند سازند. پیشرفت دانش‌های نو چنان گسترده است که واژه‌های پیشین کتابهای ادبی و علمی و فنی زبان فارسی توانائی بیان اندیشه‌ها را ندارند و رشته‌های گوناگون علمی و فنی چنان از یکدیگر دور می‌شوند که واژه‌های گذشته و بکار رفته هر قدر هم زیاد باشند کافی برای درک مفهوم‌ها نیست پس باید واژه‌های رساتر و شایسته‌تر با همکاری استادان هر رشته و بهره‌گیری از زبان-

شناسی برگزید و بکار برد .

کافی نبودن واژه‌های گذشته را می‌توان با چند نمونه تا اندازه‌ای روشن ساخت .

آیا تنها واژه (تجزیه) می‌تواند بجای تمام واژه‌های بیگانه زیر :

ANALYSIS
DECOMPOSITION
DESAGREGATION
DEGRADATION
DEDOUBLEMENT

و مانند آنها بکار رود ؟

آیا تنها واژه (جذب) برای معنی‌های دقیق :

ABSORPTION
ATTRACTION
RESORPTION
ADSORPTION
OSMOSIS
TROPISM
INCORPORATION

کافی است ؟

آیا واژه (تفرق) اگر صحیح باشد بجای معنی‌های دقیق :

DISPERSION
DIVERGENCY
SEPARATION
PROPAGATION
DEVIATION
DISTORSION

رسا و کافی است؟

آیا تنها واژه (تشریح) را می‌توان بجای کلمه‌های :

ANATOMY

DISSECTION

EXPLICATION

DESCRIPTION

بکار برد؟ البته کافی نیست و برای هر یک از آنها به واژه‌های ویژه نیازمندیم که باید آنها را بسازیم و بکار اندازیم .

برای ساختن واژه‌های مورد نیاز که با پیشرفت دانشهای نو شماره آنها روز بروز بیشتر می‌شود همه می‌کوشند از واژه‌های فارسی و ریشه‌های نزدیک به آن بهره‌گیرند . شاید سلیقه‌ها در گزینش کلمه‌ها یکسان نباشد ولی همه همداستانند که باید زبان فارسی را از تازش واژه‌های بیگانه بدور داشت و نارسائی‌های آن را از میان برد .

فرهنگستان دوران رضا شاه کبیر در این راه گام‌های نخستین را برداشته و یادگاری بزرگ و گرانبها برجای نهاده است . چه یادگاری از این بهتر .

گزارشی درباره

فرهنگستان زبان ایران

صادق کیا

گزارش خود را با فرمان خجسته‌عالیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر در باره بنیادگذاری بنیاد شاهنشاهی فرهنگستانهای ایران که در پنجم مردادماه ۲۵۲۷ شاهنشاهی صادر شده است آغاز مینمایم:

"از آن جهت که پیشرفت در رشته‌های گوناگون فرهنگ و هنر و دانش بر بنیاد بررسی و پژوهش استوار است و لزوم شناسائی کامل فرهنگ باستانی و درخشان ملی که حاصل کوششهای پیگیر و کم‌نظیر نیاگان هوشیار و کوشای ماست روز بروز آشکارتر و محسوس‌تر میگردد، و از آن نظر که نگاهداری زبان ملی و آماده داشتن آن برای برآوردن نیازمندیهای روزافزون علمی و فنی کشور از اموری است که باید به آن عنایت خاص مبذول داشت، و همچنین به منظور گسترش فرهنگستان ایران که در زمان سلطنت اعلیحضرت رضاشاه کبیر پدر بزرگوار ما تأسیس یافت، موافقت میفرمائیم که بنیاد شاهنشاهی فرهنگستانهای ایران که اساسنامه آن بوسیله وزارت فرهنگ و هنر تنظیم یافته است ایجاد گردد."

پیرو این فرمان پس از بررسیها و اقدامهای بایسته، وزیر فرهنگ و هنر در تاریخ نهم آبان ماه ۲۵۲۹ شاهنشاهی یازدهتن اعضای پیوسته فرهنگستان زبان ایران را در کاخ نیاوران به پیشگاه شاهنشاه آریامهر معرفی کردند.

فرهنگستان زبان ایران از آبان ماه همان سال کار خود را آغاز نمود و نخستین نشست شورای آن روز بیست و سوم آبان ماه ۲۵۲۹ شاهنشاهی در وزارت فرهنگ و هنر تشکیل گردید. شورا در نخستین نشست‌های خود وظیفه، هدف، روش و فعالیتهای فرهنگستان و پژوهشگاههای آن را تعیین نمود.

تا سال ۲۵۳۰ شاهنشاهی فعالیتهای این فرهنگستان در وزارت فرهنگ و هنر انجام می‌گرفت و از آن سال به یک ساختمان اجاری در خیابان ایرج‌منتقل گردید و اینک نزدیک دو سال است که از آنجا به ساختمان اجاری بزرگتری در خیابان ایران‌شهر منتقل گردیده است.

هدف این فرهنگستان به پیروی از فرمان خجسته شاهانه چنین تعیین شده است:

۱- نگاهداری زبان فارسی در پایگاه والای دیرین فرهنگی و آماده‌داشتن آن برای برآوردن نیازمندیهای گوناگون علمی و فنی و فرهنگی کشور.

۲- پژوهش و بررسی در همه زبانها و گویشهای ایرانی‌کنونی و پیشین بویژه برای شناسائی بیشتر و پیشبرد زبان فارسی.

در سازمان فرهنگستان نخست این چهار پژوهشگاه پیش‌بینی شده بود: پژوهشگاه واژه‌گزینی، پژوهشگاه واژه‌های فارسی، پژوهشگاه دستور و املاء فارسی، پژوهشگاه زبانهای باستانی و میانه و گویشهای ایرانی.

پس از پیشرفت فعالیتهای بایسته دیده شد که دویخش گویشهای نوین و زبانهای ایرانی باستان و میانه از یکدیگر جدا گردد و به صورت دو پژوهشگاه درآید. همچنین به تازگی پژوهشگاه دیگری به نام "پژوهشگاه رابطه زبانهای ایرانی با زبانهای دیگر جهان" بنیاد نهاده شده است و اینک فرهنگستان

زبان ایران دارای شش پژوهشگاه، کتابخانه، دبیرخانه، ذیحسابی، انتشارات و روابط عمومی و آزمایشگاه آواشناسی است. در پژوهشگاههای آن اکنون پنجاه و چهارتن پژوهنده پیوسته کار و برخی کار و در بخشهای دیگر بر روی هم چهل و هفت تن کارمند خدمت می نمایند.

خدمت پژوهندگان پیوسته کار بر پایه قانون بنیاد شاهنشاهی فرهنگستانهای ایران است که بوسیله این فرهنگستان تدوین شده و پس از تصویب دو مجلس و توشیح شاهانه در تاریخ بیست و سوم تیرماه ۲۵۳۳ شاهنشاهی ابلاغ گردیده است. در این قانون مقررات استخدامی پژوهندگان همانند مقررات استخدامی هیأت آموزشی دانشگاهها و آموزشگاههای عالی دولتی است. پژوهندگان پیوسته کار هفتهای چهل ساعت در خود فرهنگستان به پژوهش می پردازند و هر سال مانند کارمندان دیگر دولت از یک ماه مرخصی بهره مند می شوند.

وظیفه پژوهشگاهها به شرح زیر است:

پژوهشگاه واژه‌گزینی

وظیفه این پژوهشگاه برگزیدن واژههای فارسی در برابر واژههای بیگانه است و این بزرگترین وظیفه‌ای است که فرهنگستان زبان ایران به عهده دارد. برای آن که در این واژه‌گزینی از دانش و نظر همه دانشمندان ایرانی و دانشمندان فارسی‌دان جهان بهره‌جوئی شود پس از بررسیهای بایسته اقدامهای زیر انجام گرفته است:

۱- برای هریک از رشتههای دانش و فن و هنر از پیرامون ده تن از

دانشمندان برجسته آن رشته که در پایتخت زندگی می‌کنند دعوت شده‌است تا با همکاری چندتن زبان‌شناس کارهای واژه‌گزینی مربوط را عهده‌دار گردند. تاکنون این بیست‌گروه تشکیل شده است:

۱- آموزش و پرورش و روانشناسی

۲- اقتصاد و بازرگانی

۳- انفورماتیک

۴- پزشکی

۵- جغرافیا

۶- حقوق و علوم‌اداری

۷- ریاضیات

۸- زبان و ادب

۹- شیمی

۱۰- علوم اجتماعی و سیاسی

۱۱- علوم طبیعی

۱۲- فیزیک

۱۳- کارتوگرافی

۱۴- کتابداری

۱۵- کتابهای علمی و آموزشی

۱۶- کشاورزی و دامپروری

۱۷- موسیقی

۱۸ - مهندسی و صنعت

۱۹ - نامهای جغرافیائی

۲۰ - هنرهای زیبا

هرگروه دست کم هر هفته یک نشست دوساعته دارد و واژه‌های بیگانه‌ای را که به برابره‌ای فارسی آنها بیشتر نیاز باشد تعیین ورده بندی مینماید و پس از بررسی‌های بایسته برای هریک از آنها یک یا چند برابر فارسی پیشنهاد میکند . تاکنون پیرامون صد و پنجاه تن از دانشمندان در این گروهها همکاری داشته‌اند و برای بیش از پانزده هزار واژه بیگانه نزدیک سی و پنج هزار پیشنهاد داده‌اند . این پیشنهادها گذشته از آن که در صورت جلسه گروهها یادداشت شده همه یکجا با رایانه (کامپیوتر) در دو دفتر بزرگ به ترتیب الفبائی و به دو صورت انگلیسی به فارسی و فارسی به انگلیسی ثبت گردیده است تا بهره‌جویی از این گنجینه بزرگ بیمانند که حاصل کوشش پنجساله گروه بزرگی از دانشمندان کشور است برای همگان آسان باشد .

۲ - چاپ و نشر واژه‌های بیگانه مورد نیاز در دفترهای با عنوان "پیشنهاد شما چیست ؟" . در این دفترها که تا کنون چهار شماره از آنها (با عنوان‌های : برخی از واژه‌های آموزشی و صنعت گاز ، واژه‌های کتابداری ، بخشی از واژه‌های علوم اجتماعی و سیاسی ، نام دانشها و فنها و هنرها) چاپ و نشر گردیده و یکی دیگر زیر چاپ است ، در برابر واژه‌های بیگانه تعریف آنها از واژه‌نامه‌ها و دانشنامه‌های استوار و بنام انگلیسی و گاهی فرانسه به فارسی برگردانده میشود . این دفترها در سه هزار نسخه چاپ و برای دانشمندان ایرانی رشته‌های مربوط و دانشمندان فارسی‌دان جهان فرستاده

میشود . همچنین چاپ و نشر این دفترها در روزنامه‌های پُرشمارگان (کثیر-الانتشار) به آگاهی همگان رسانیده میشود تا هر کس که بخواهد با فرهنگستان در واژه‌گزینی رشته‌ای همکاری کند با فرستادن نام و نشانی خود یک نسخه از دفتر مربوط را دریافت نماید . برای فرستادن پیشنهاد در برابر واژه‌های این دفترها زمان مرزبندی معین و آگهی می‌گردد .

پس از گذشت زمانی که برای فرستادن پیشنهادها آگهی شده است واژه‌های پیشنهاد شده از گروه مربوط فرهنگستان یا از دانشمندان دیگر در شورای فرهنگستان بررسی میشود و از میان آنها هر کدام که شایسته دانسته شود به شرف عرض اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر رسانیده و سپس برای آگاهی همگان نشر می‌گردد .

روشن است که با این روش رفته‌رفته برای هریک از رشته‌های دانش و فن و هنر واژه‌نامه و ویژه‌ای فراهم خواهد شد . اثری که این دفترها در پیشبرد دانش و هنر در ایران و در میان فارسی‌زبانان جهان خواهد داشت روشن است و نیاز به شرح ندارد .

از آگاهی‌هایی که در باره چگونگی کار و فعالیت فرهنگستانهای همانند فراهم گردیده ، چنین پیداست که هیچ فرهنگستانی تا کنون چنین روشی پیش نگرفته و برای واژه‌گزینی به نظرخواهی جهانی نپرداخته است . بسیاری از دانشمندان ایرانی و بیگانه این روش را پسندیده و پیشنهادهای گرانبهایی به این فرهنگستان فرستاده‌اند .

شایسته است یادآور شود که فراهم آمدن چنین گروههای پژوهشی و کار و فعالیت پیوسته و منظم آنها در سراسر تاریخ ایران بی سابقه است و اینک در

سایه رهبری بیمانند شاهنشاه آریامهر امکان یافته است .

زبان فارسی در این روزگار با سیل سهمناکی از واژه‌های بیگانه روبرو است . این سیل فرجام بد و اندوهبار پس‌ماندن ما از کاروان دانش و صنعت در چند سده گذشته است که در باخترزمین شتابان پیشرفت نموده و زندگی جهانیان را دگرگون کرده است . این دانش و صنعت نو صدها هزار (و شاید بیش از هزار هزار) واژه دارد و هر کشوری که به سوی آن گام بردارد ناچار باید یکی از این دوراه را پیش‌گیرد یا واژه‌های آن را بپذیرد یا واژه‌های دیگری در برابر آنها برگزیند . امکانات امروزی و وسیله‌های تازه بویژه رسانه‌های همگانی راه یافتن این واژه‌های روزافزون بیگانه را به زبانها بسیار آسانتر و تندتر نموده است . هر ملتی که بخواهد زبان خود را از تاخت و تاز و آشوب آنها برکنار بدارد باید تا آنها جای خود را باز نکرده‌اند به واژه — گزینی بپردازد . این برخورد زبان فارسی با زبانهای بیگانه هیچگونه همانندی با برخوردهای پیشین آن با زبانهای دیگر ندارد . زیرا که در روزگاران گذشته ما سرآمد و پیشرو دانش و هنر بودیم و نیازی به فراگرفتن آن از ملت‌های دیگر مانند عربها ، ترکها و مغولها نداشتیم بلکه آنها بودند که به ما نیاز داشتند . اما این بار چنین نیست و ما که به رهبری شاهنشاه آریامهر شتابان به سوی تمدن بزرگ گام برمیداریم و میخواهیم که گامی از پیشرفته‌ترین کشورهای جهان بازپس نمانیم ناچاریم که تازه‌های بسیاری را بیاموزیم . از این رو اگر زبان خود را برای این تمدن آماده نسازیم و واژه‌های بیگانه آن را بپذیریم بزودی شماره واژه‌های تازه بیگانه در زبان ما چندین برابر واژه‌های فارسی خواهد شد و فرزندان ایران ناچار خواهند بود که برای درست آموختن زبان

فارسی که خود به تنهایی یکی از آسانترین زبانهای جهان است برخی از زبانهای باختری و همچنین زبانهای یونانی و لاتین که با آن زبانها سخت درآمیخته‌اند بیاموزند و مردم ایران برای همیشه هزینه سنگینی برای زبان‌آموزی بپردازند و فرزندان ایشان بخش بزرگی از روزگار گرانبهای دانش‌آموزی خود را بجای فراگرفتن دانش و فن و هنر با آموختن زبان بگذرانند. آسیبها و گزندها و گرفتاریهایی که از این سیل خروشان برای ایران و زبان فارسی پدید خواهد آمد بیگمان هم اکنون برای آینده‌نگران روشن بین آشکار است و نیازی به شرح ندارد. به همین دلیل است که فرهنگستان زبان ایران اکنون به یافتن واژه‌های فارسی در برابر واژه‌های بیگانه‌ای که در روزگاران گذشته به زبان فارسی راه یافته‌اند نمی‌پردازد و با همه نیرو و توانائی خود میکوشد که هر چه زودتر واژه‌های فارسی را جانشین واژه‌های تازه‌رسیده بیگانه نماید و از میان آنها نخست واژه‌هایی را که سازمانهای گوناگون به آنها نیاز دارند پیش می‌اندازد و سپس به واژه‌هایی می‌پردازد که از دید گروههای واژه‌گزینی فرهنگستان، زبان فارسی به برابر آنها بیشتر نیاز دارد. باید یادآور شود که تنها زبان فارسی نیست که با این سیل خروشان روبرو شده است بلکه کمتر زبانی است که با آن روبرو نشده باشد ولی هر ملتی به نسبت نزدیکی خود به این تمدن صنعتی خطر رانزدیکتر می‌بیند و بیشتر حس میکند. در همسایگی ما نه تنها کشورهای عربی که اینک چند فرهنگستان دارند بلکه اسرائیل، ترکیه، پاکستان، افغانستان و هندوستان با زبانهای خود واژه‌گزینی مینمایند و همچنین از ايسلند تا اندونزی بسیاری از ملتها برای رهایی زبان خویش از تاخت و تاز و آشوب روزافزون زبانهای بیگانه بپا خاسته‌اند. در اینجا بویژه باید از کوششهای

تازه فرهنگستان زبان فرانسه که در این باره به محافظه‌کاری نامور شده بود یاد کرد .

اگر فرهنگستان پیشین در سال ۲۵۰۰ شاهنشاهی از واژه‌گزینی باز- نایستاده بود امروز بیگمان زبان فارسی با چنین خطر سهمگینی روبرو نبود و راه واژه‌سازی آن هموار شده بود و همگان با آن خوگرفته بودند و این زبان به مسیر طبیعی خود باز آمده بود .

کوششهای پنج ساله این فرهنگستان نشان داده‌است که فارسی برای واژه‌سازی آمادگی و توانائی بیکران دارد .

این فرهنگستان کوشش میکند که واژه‌های نو را تا آنجا که ممکن باشد از زبان گفتگوی فارسی‌زبانان یا از زبان ادبی فارسی بگزیند یا از ترکیب واژه‌های این زبان با یکدیگر واژه نو بسازد و هرگاه که ممکن نباشد از گویش‌ها و زبانهای دیگر ایرانی بهره‌جوئی کند . در گرفتن واژه از گویشها و زبانهای ایرانی دیگر کوشش میشود که آن واژه‌ها به صورت فارسی درآیند . کوشش میشود که به زیبایی و هماهنگی ویژه واژگان فارسی آسیبی نرسد و با واژه‌گزینی نو نه تنها پیوند آن با گذشته سست نگردد بلکه استوارتر شود . روشن است که تنها از راه چنین واژه‌گزینی است که میتوان این پیوند و هماهنگی را نگاهداری نمود .

پژوهشگاه واژه‌های فارسی

وظیفه این پژوهشگاه گردآوری واژه‌های فارسی و بازنمودن توانائیهای

این زبان در واژه‌سازی است با برنامه زیر :

۱- گردآوری واژه‌های فارسی از واژه‌نامه‌های فارسی .

- ۲- فراهم کردن واژه‌نامه‌های بسامدی (واژه‌نامه‌هایی که یکایک واژه‌های یک متن و همه موردهائی که هر واژه در آن بکار رفته و همچنین شماره آن موردها را در بر دارد) برای هریک از متن‌های نظم و نثر فارسی .
 - ۳- گردآوری واژه‌ها و اصطلاحات فارسی پیشه‌ها و رسته‌های گوناگون .
 - ۴- گردآوری واژه‌های فارسیهای عامیانه محلی .
 - ۵- فراهم کردن متن انتقادی برای واژه‌نامه‌های فارسی .
 - ۶- فراهم کردن متن انتقادی برای نوشته‌های علمی و فنی فارسی و آنچه از دید زبانشناسی ارزندگی ویژه دارد .
 - ۷- فراهم کردن واژه‌نامه‌های فارسی برای هریک از رشته‌های دانش و صنعت و هنر .
 - ۸- فراهم کردن واژه‌نامه‌های گوناگون فارسی مانند واژه‌نامه‌های موضوعی ، مترادفها ، واژه‌نامه ریشه‌نمای واژه‌های فارسی .
 - ۹- فراهم کردن واژه‌نامه نامهای خاص ایرانی .
 - ۱۰- فراهم کردن واژه‌نامه جامع فارسی .
- برای یکنواخت شدن روش کار در واژه‌نامه‌نویسی بسامدی ، راهنمای ویژه‌ای تدوین گردیده و در دسترس پژوهندگانی که این واژه‌نامه‌ها را فراهم میکنند گذاشته شده است .

کتابهایی که در این پژوهشگاه فراهم و چاپ شده است :

- ۱- واژه‌نامه بسامدی مقدمه شاهنامه ابومنصوری .
- ۲- واژه‌نامه بسامدی رساله جودییه ابن‌سینا .

۳- واژه‌نامهء بسامدی معیارالعقول ابن سینا .

۴- واژگان نوشتاری کودکان دبستانی ایران .

کتابهایی که اینک زیر چاپ است :

۱- واژه‌نامهء بسامدی رگشناسی ابن سینا .

۲- واژه‌نامهء بسامدی شعرهای شهید بلخی .

کتابهایی که به تازگی آمادهء چاپ شده است :

۱- واژه‌نامه‌های بسامدی هشت رساله از نوشته‌های شهاب‌الدین

سهروردی (شیخ اشراق) .

۲- واژه‌نامهء بسامدی داستان رستم و سهراب شاهنامهء فردوسی .

۳- واژه‌نامهء بسامدی شعرهای ابوشکور بلخی .

۴- واژه‌نامهء بسامدی بخشی از تفسیری کهن .

کتابهایی که اینک ویرایش می‌شود :

۱- واژه‌نامهء بسامدی حدود العالم من المشرق الى المغرب .

۲- واژه‌نامهء بسامدی رسالهء نفس افضل الدین مرقی کاشانی .

۳- واژه‌نامهء بسامدی سفرنامهء ناصر خسرو .

۴- واژه‌نامهء بسامدی بوستان سعدی .

۵- واژه‌نامهء بسامدی زین الاخبار گردیزی .

۶- واژه‌نامهء بسامدی رسالهء نفس ابن سینا .

- ۷- واژه‌نامهء بسامدی ترجمهء میزان‌الحمکه .
- ۸- واژه‌نامهء بسامدی نزّه القلوب حمدالله مستوفی .
- ۹- واژه‌نامهء بسامدی سیاست‌نامهء خواجه نظام‌الملک .
- ۱۰- واژه‌نامهء بسامدی تفسیر پاک .
- ۱۱- واژه‌نامهء بسامدی الهیات ابن‌سینا .
- ۱۲- واژه‌نامهء بسامدی کنوزالمعزمین ابن‌سینا .
- ۱۳- واژه‌نامهء بسامدی دیوان فرخی سیستانی .
- ۱۴- واژه‌نامهء بسامدی سیر العباد الی المعاد سنائی غزنوی .
- ۱۵- واژه‌نامهء بسامدی قابوس‌نامه .
- ۱۶- واژه‌نامهء بسامدی ترجمهء فارسی مسالک و ممالک اصطخری .
- ۱۷- واژه‌نامهء بسامدی نوروزنامهء خیام .
- ۱۸- واژه‌نامهء بسامدی سعادت‌نامهء ناصر خسرو .
- ۱۹- واژه‌نامهء بسامدی مناجات‌نامهء خواجه عبدالله انصاری .
- ۲۰- واژه‌نامهء بسامدی ورقه و گلشاه عیوقی .

واژه‌نامه‌هایی که اکنون پژوهشگران برای فراهم کردن آنها می‌کوشند :

- ۱- واژه‌نامهء بسامدی طبیعیات ابن‌سینا .
- ۲- واژه‌نامهء بسامدی دیوان ناصر خسرو .
- ۳- واژه‌نامهء بسامدی گرشاسب‌نامهء اسدی طوسی .
- ۴- واژه‌نامهء بسامدی التفهیم لاوائل صناعه التنجیم ابوریحان بیرونی .
- ۵- واژه‌نامهء بسامدی الابنیه عن حقائق الادویه .

۶- واژه‌نامهء بسامدی ویس و رامین فخرالدین اسعد گرگانی .

۷- واژه‌نامهء بسامدی دیوان منوچهری .

۸- واژه‌نامهء بسامدی داستان فرود از شاهنامهء فردوسی .

۹- واژه‌نامهء مترادفهای فارسی .

آزمایش چندسالهء فرهنگستان چنین نشان داد که در فراهم کردن واژه‌نامهء بسامدی برای متنهای فارسی یک پژوهنده در یک روز تنها میتواند کار پیرامون یک صفحه از متن را به پایان برساند و تازه کار او کم و بیش لغزش و افتادگی خواهد داشت و باید پژوهندهء دیگری به ویرایش آن بپردازد . پس کار واژه‌نامه‌نویسی بسامدی برای همه متنهای روزافزون فارسی با این روش و با در نظر گرفتن شمارهء کم پژوهندگانی که به آن میپردازند سالیان دراز به درازا خواهد کشید . در صورتی که تا اینگونه واژه‌نامه‌ها برای همه متنهای فارسی فراهم نشده باشد نمیتوان واژه‌نامهء کاملی برای این زبان فراهم نمود . پس از بررسیهایی که در این باره انجام گرفت این نتیجه بدست آمد که تنها با بهره‌جویی از رایانه (کامپیوتر) است که میتوان چنین کاری را در کوتاهترین زمان و با کمترین لغزش انجام داد . از این رو با همکاری سازمان برنامه و بودجه بهره‌جویی از رایانه در واژه‌نامه‌نویسی بسامدی به آزمایش گذاشته شد و واژه‌نامهء داستان رستم و سهراب شاهنامهء فردوسی که با رایانه در سال ۲۵۳۳ شاهنشاهی فراهم گردید پسندیده شد و سازمان برنامه و بودجه موافقت کرد که هتّاد (سیستم) فراهم شده در سال ۲۵۳۴ در بارهء پنجاه هزار سطر از متنهای کهن فارسی بکار بسته شود .

در پیرو این موافقت ، دیوان ناصر خسرو ، دیوان منوچهری ، التفهیم ،

الالبیه عن حقایق الادویه ، ویس ورامین ، گرشاسب‌نامه و داستان فرود از شاهنامه فردوسی برای دادن به رایانه کد گذاری گردید . امید است که بزودی واژه‌نامه بسامدی این متن‌ها همه چاپ و نشر شود . روشن است که با این کار راه تازه‌ای در واژه‌نامه‌نویسی فارسی گشوده شده است .

پژوهشگاه دستور و املاء فارسی

وظیفه این پژوهشگاه پژوهش در زبان فارسی از نظر دستور و املاء است با برنامه زیر :

- ۱ - فراهم کردن دستور زبان فارسی ادبی کنونی .
- ۲ - فراهم کردن دستور تاریخی زبان فارسی .
- ۳ - فراهم کردن دستور فارسیهای عامیانه محلی .
- ۴ - فراهم کردن دستور تطبیقی فارسی با گویش‌ها و زبانهای ایرانی دیگر .
- ۵ - بررسی تأثیر فارسیهای عامیانه محلی و گویش‌ها و زبانهای گوناگون در نوشته‌های فارسی از نظر دستور .
- ۶ - بررسی تأثیر فارسی در زبانها و گویشهای گوناگون از نظر دستور .
- ۷ - بررسی در املا (شیوه نوشتن) فارسی و کوشش در پدید آوردن روشی برای یکسانی آن .

کارهایی که در این پژوهشگاه انجام گرفته است :

- ۱ - فراهم کردن واژه‌نامه زبان فارسی معیار (واژه‌نامه‌ای که در آن گونه‌های پذیرفته تلفظ واژه‌ها داده شده است) . کار فراهم کردن این

واژه‌نامه که مورد نیاز همگان بویژه سازمانهای آموزشی و رادیو و تلویزیون است پس از بیش از سه سال بررسی و نمونه‌برداری به پایان رسیده و بزودی به چاپ داده خواهد شد .

۲ - فراهم کردن پرسشنامه‌ای برای آگاهی از نظر و سلیقه دانشمندان دربارهٔ موردهائی که در املاء فارسی از یک شیوه پیروی نمیشود . این دفتر که در فراهم‌آوردن آن گروهی از زبان‌شناسان همکاری داشته‌اند زیر چاپ است و بزودی نشر خواهد شد .

۳ - بررسی در دستنویسهای کهن فارسی برای دست‌یافتن به اصول املائی این زبان و فرگشت (تحول) آن در سراسر تاریخ . در این باره کتاب "بررسی املائی دستنویسی از تفسیر سورآبادی" چاپ و نشر شده و کتاب "بررسی املائی دستنویسی از تفسیر قرآن پاک" زیر چاپ است و اینک در چند دستنویس کهن دیگر بررسی انجام میگیرد .

۴ - بررسی در دستور زبان ادبی فارسی کنونی بر پایهٔ بیش از یکصد کتاب و مجله و روزنامه .

۵ - اقدام برای فراهم کردن یک کتاب بزرگ در بارهٔ زبان و اصطلاحات عامیانهٔ مردم تهران که جلد نخستین آن در پانصد صفحه به پایان رسیده و قرار است که با همکاری دانشگاه بوعلی سینا (همدان) بزودی به چاپ برسد .

۶ - بررسی ویژگیهای زبان فارسی گفتاری بر بنیاد برنامه‌های رادیو و

تلویزیون .

پژوهشگاه زبانهای ایرانی باستان و میانه

وظیفه این پژوهشگاه بررسی در زبانهای ایرانی باستان و میانه برای شناسائی بیشتر آنها و بهره‌جویی از آنها برای واژه‌گزینی فارسی با برنامه زیر است:

۱- فراهم کردن واژه‌نامه بسامدی برای هریک از نوشته‌های باستانی و میانه ایرانی.

۲- فراهم کردن واژه‌نامه بسامدی برای هریک از زبانهای باستانی و میانه ایرانی.

۳- فراهم کردن واژه‌نامه فارسی به هریک از زبانهای باستانی و میانه ایرانی.

۴- فراهم کردن دستور برای هریک از زبانهای باستانی و میانه ایرانی.

۵- فراهم کردن متنهای انتقادی از نوشته‌های زبانهای باستانی و میانه ایرانی.

کارهایی که در این پژوهشگاه انجام گرفته است:

- ۱- ویرایش و آوانویسی و ترجمه فارسی زندبهن یسن.
- ۲- ویرایش و آوانویسی و ترجمه فارسی گزیده‌های زاداسپرم.
- ۳- ویرایش و آوانویسی و ترجمه فارسی بندهش هندی.
- ۴- ویرایش و آوانویسی و ترجمه فارسی آئین نامه‌نویسی.
- ۵- ویرایش و آوانویسی و ترجمه فارسی دادستان مینوی خرد.

- ۶- ویرایش و آوانویسی و ترجمه فارسی روایات پهلوی
- ۷- فراهم کردن واژه‌نامه بسامدی گجسته ابالیش.
- ۸- فراهم کردن واژه‌نامه بسامدی آئین نامه‌نویسی.
- ۹- فراهم کردن واژه‌نامه بسامدی روایات پهلوی.
- ۱۰- ترجمه بخش وندهای فارسی از کتاب " بنیاد ریشه شناسی ایرانی "
- "GRUNDRISS DER IRANISCHEN PHILOLOGIE"
- ۱۱- سنجش متن اوستائی وزند وندیداد با خلاصه ترجمه پهلوی آن.

پژوهشگاه رابطه زبانهای ایرانی با زبانهای دیگر

وظیفه این پژوهشگاه بررسی در رابطه همه زبانها و گویشهای باستانی و میانه و نوین ایرانی بویژه زبان فارسی با زبانهای دیگر جهان با برنامه زیر است:

- ۱- گردآوری واژه‌های ایرانی از واژه‌نامه‌های بیگانه.
- ۲- گردآوری واژه‌های ایرانی از نوشته‌های دیگر بیگانه.
- ۳- بررسی و پژوهش در باره چگونگی نفوذ زبانهای ایرانی بویژه فارسی در زبانهای دیگر.
- ۴- بررسی و پژوهش درباره واژه‌هایی که از زبانهای دیگر به زبانهای ایرانی راه یافته است.

کارهایی که در این پژوهشگاه انجام گرفته است :

- ۱- چاپ و نشر دو کتاب با عنوان واژه‌های معرب در صراح و واژه‌های معرب در منتهی الارب.

- ۲- فراهم کردن کتابی در باره رابطه زبان فارسی با زبان اردو که آماده چاپ است .
- ۳- فراهم کردن کتاب بزرگی در باره تاثیر زبان فارسی در زبان بنگالی که آماده چاپ است .
- ۴- پژوهش در رابطه زبان فارسی با زبانهای پنجابی و سرائیکی .
- ۵- بررسی زبانشناسی در زبان عربی برای شناسائی ژرفتر رابطه زبانهای ایرانی و آریائی (هندواروپائی) با آن زبان .

پژوهشگاه گویش‌شناسی

- وظیفه این پژوهشگاه بررسی در گویشهای ایرانی برای شناسائی بیشتر آنها و بهره‌جوئی از آنها برای زبان فارسی است با برنامه زیر :
- ۱- فراهم کردن واژه‌نامه برای هر یک از گویشهای ایرانی به فارسی و برعکس .
 - ۲- فراهم کردن واژه‌نامه جامع فارسی به گویشهای ایرانی (در این واژه‌نامه برای هر واژه فارسی برابر آن در گویشهای گوناگون ایرانی داده خواهد شد) .
 - ۳- فراهم کردن نقشه زبانها و گویشهای ایرانی .
 - ۴- فراهم کردن دستور برای هریک از گویشهای ایرانی .
 - ۵- فراهم کردن متنهای انتقادی از نوشته‌های بازمانده به گویشهای ایرانی .

کارهائی که در این پژوهشگاه انجام گرفته است و می‌گیرد :

۱ - فراهم کردن و اجرای طرحی برای شناسائی گویش همه آبادیهای ایران .

این طرح که به تصویب شاهنشاه آریامهر رسیده با همکاری سازمان جغرافیائی کشور اجرا میشود . آن سازمان گردآوری مشخصات جغرافیائی همه آبادیهای ایران را برای فراهم کردن چاپ تازه‌ای از فرهنگ جغرافیائی کشور به عهده دارد و فرهنگستان زبان ایران شناسائی گویشهای یکایک آن آبادیها را . برای اجرای این طرح بزرگ که از خرداد ماه سال ۲۵۳۳ شاهنشاهی آغاز شده است همهٔ وسیله‌های بایسته فراهم گردیده و به گروهی از جوانان دانشیاب و دانشور آموزشهای بایسته داده شده است . همچنین پرسشنامه و ویژه‌ای فراهم و چاپ گردیده است . امید است که با این اقدام در شش سال آینده نمونه‌برداری از گویش یکایک آبادیهای بزرگ و کوچک ایران به پایان برسد و بتوان گزارش کاملی از شمارهٔ گویشهای ایرانی درون مرز و پراگندگی آنها برای نخستین بار منتشر نمود . تاکنون از گویش پیرامون چهارهزار آبادی از آبادیهای جنوب و جنوب خاوری کشور با پرسشنامه و نوار نمونه‌برداری شده است که خود گنجینهٔ بسیار گرانبهائی برای بررسیهای زبانشناسی ایرانی است . پس از این شناسائی بررسی گسترده‌تر و شناسائی ژرف‌تر گویشها آغاز خواهد شد .

۲ - چاپ و نشر کتابی با عنوان "گویشهای پیرامون کاشان و محلات" .

۳- به چاپ دادن کتاب بزرگی دربارهٔ گویش شوشتری که امید است

بزودی منتشر گردد .

۴- فراهم کردن واژه‌نامهٔ بزرگ سمنانی که به تازگی آمادهٔ چاپ شده است .

۵ - فراهم کردن واژه‌نامهٔ گویش‌افتری به فارسی (افترا آبادی بزرگی است

میان سمنان و فیروزکوه) که امید است بزودی به چاپ داده شود.

۶- فراهم کردن واژه‌نامه گویش زردشتیان کرمان که امید است بزودی

به چاپ داده شود.

۷- فراهم کردن واژه‌نامه گویش کولیهای مازندران.

۸- فراهم کردن واژه‌نامه گویش گودارهای مازندران و گرگان.

۹- فراهم کردن واژه‌نامه گویش مازندرانی ساری.

۱۰- فراهم کردن واژه‌نامه گویش کرمانشاهی.

۱۱- فراهم کردن واژه‌نامه گویش زردشتیان یزد.

۱۲- فراهم کردن واژه‌نامه گویش بروجردی.

۱۳- فراهم کردن واژه‌نامه گویش ملایری.

۱۴- فراهم کردن واژه‌نامه گویش کلیمیان اصفهان.

۱۵- گردآوری و بررسی گویشهای لاهیجان، رشت، بندرپهلوی،

فیروزکوه، سنندج، مهاباد، شهنسوار، کلیمیان همدان، کلیمیان بروجرد.

کتابخانه

برای پیشرفت کار واژه‌گزینی و پژوهشهای این فرهنگستان، کتابخانه‌ای بنیاد نهاده شده است که در آن تا کنون بیش از یازده هزار جلد از کتابهای مرجع، دانشنامه‌ها، واژه‌نامه‌های اختصاصی و کتابهای مربوط به زبانشناسی ایرانی و زبانشناسی همگانی و متنهای فارسی گردآوری شده است. برای این کتابخانه که بر کتابهای آن روز به روز افزوده میشود وسیله‌های بایسته فراهم گردیده است تا چنان که باید و شاید پاسخگوی همه نیازمندیهای پژوهشی باشد.

به تازگی نیز برای نگهداری سندهای مربوط به فرهنگستان ایران و فرهنگستان زبان ایران مرکزی با عنوان "مرکز سندهای فرهنگستان" در این کتابخانه پایه گذاری شده است .

پژوهشنامه

فرهنگستان زبان ایران نشر پژوهشنامه‌ای را در بارهٔ زبانشناسی ایرانی و زبانشناسی همگانی از سال گذشته آغاز نموده که نخستین شماره آن در سال ۲۵۳۴ شاهنشاهی چاپ گردیده است .

آزمایشگاه آواشناسی

کار نصب دستگاهها و وسیله‌های گوناگون آزمایشگاه آواشناسی این فرهنگستان در ساختمان پیشین آن در خیابان ایرج به پایان رسیده و اینک آمادهٔ بهره‌برداری است .

این بود گزارش کوتاهی از آنچه فرهنگستان زبان ایران در سایهٔ رهبری شاهنشاه آریامهر با همکاری صمیمانهٔ گروه بزرگی از دانشمندان برجستهٔ هم-میهن و پژوهشگران جوان و کوشای خود در پنج سال و چند ماه گذشته انجام داده است . چنان که در چند مورد یادآوری گردید همواره کوشش شده است که از تازه‌ترین روش‌ها و وسیله‌ها بهره‌جوئی گردد .

در پایان یادآور میگردد که اینک این فرهنگستان آمادگی آن را دارد که همهٔ نیازمندیهای سازمانهای گوناگون را برای واژه‌گزینی و نامگذاری در کوتاهترین مدت ممکن برآورد .

فهرست انتشارات فرهنگستان زبان ایران

- ۱- پیشنهاد شما چیست؟ شماره ۱، بخشی از واژه‌های آموزشی و صنعت گاز
- ۲- پیشنهاد شما چیست؟ شماره ۲، واژه‌های کتابداری
- ۳- واژه‌های معرب در صراح
- ۴- واژه‌های معرب در منتهی‌الارب
- ۵- واژه‌نامه بسامدی مقدمه شاهنامه ابومنصوری
- ۶- واژه‌نامه بسامدی معیارالعقول ابن‌سینا
- ۷- واژگان نوشتاری کودکان دبستانی ایران
- ۸- برابره‌های فارسی برخی از واژه‌های آموزشی
- ۹- بررسی املائی دستنویسی از تفسیر سورت‌آبادی
- ۱۰- پیشنهاد شما چیست؟ شماره ۳، بخشی از واژه‌های علوم اجتماعی
- ۱۱- واژه‌نامه بسامدی رساله جودیه ابن‌سینا
- ۱۲- گویشهای پیرامون کاشان و محلات
- ۱۳- پیشنهاد شما چیست؟ شماره ۴، نام دانشها و فنها و هنرها
- ۱۴- برابره‌های فارسی برخی از واژه‌های انگلیسی صنعت گاز
- ۱۵- واژه‌های نو فرهنگستان پیشین (چاپ سوم)
- ۱۶- گزارشی درباره فرهنگستان ایران
- ۱۷- واژه‌نامه بسامدی رساله رگشناسی ابن‌سینا
- ۱۸- واژه‌نامه بسامدی شعرهای شهید بلخی